

Процес розвитку людської свідомості

М. Й. Варій

Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, Україна
Corresponding author. E-mail: varyj@ukr.net

Paper received 21.10.18; Accepted for publication 06.11.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-PP2019-187VII76-19>

Анотація. У статті досліджується процес розвитку свідомості людини – від початкової свідомості до досконалого рівня. Початкова свідомість виникає внаслідок взаємодії базової псі-програми надсвідомого з внутрішнім психічним, що сформували псі-програми несвідомого дитини, і зовнішнім психічним. Процесуально це відбувається так: психоенергія зовнішнього психічного, потрапляючи у внутрішнє психічне, взаємодіє з його психоенергією (інформацією та ступенем значущості). Спочатку в дитини для задоволення первинних потреб формуються примітивні псі-програми, згодом – елементарні псі-програми, потім найпростіші псі-програми свідомості. Далі у людини, завдяки появі смислів життєдіяльності, формується низький рівень свідомості, потім – середній, згодом – високий, відтак – досконалий.

Ключові слова: свідомість, псі-програми, початковий рівень свідомості, низький рівень свідомості, середній рівень свідомості, високий рівень свідомості, досконалий рівень свідомості.

Вступ. Вчені стверджують, що на цей час людство ввійшло у третій етап цивілізаційного розвитку, на якому вирішальна роль належить інформації та новітнім технологіям. Проте свідомість значної більшості людей у своєму розвитку відстала від часу, що спричиняє загрозу життю Людини і Життю загалом на Землі. Тому для подальшого розвитку людства, держав і благополуччя самої людини необхідно змінити зміст її свідомості з матеріально-споживчого на духовно-життєдайне, який має вмщати відповідальність за свої думки, ідеї, вчинки та діяльність, що унеможливить шкоду Людині, Життю та Всесвіту. А для цього потрібно хоча б знати як розвивається свідомість людини загалом, рівні її розвитку. Тому розкриття процесу розвитку свідомості людини (свідомого рівня людської психіки) є важливим для психологічної теорії та практики.

Короткий огляд публікацій за темою. Аналіз праць з проблем виникнення свідомості людини, її розвитку в процесі онтогенезу свідчить про наявність у науці не лише різних точок зору на її походження й розвиток, а принципових розходжень з цих питань. Недарма філософ Мераб Мамардашвілі визначає свідомість то як нульовий космічний феномен, то як чисту потенціальність, то як точку нульової розмірності, то як можливість більшої свідомості, то як традицію мислення і досвіду [7, с. 12-30].

На думку Г. Ханта, свідомість виходить зі світу перцепції. Вона є тоді, коли має місце чуттєвість до смислу, «відчуття смислу» [9]. Виходячи з цього, розвиток свідомості людини в його теорії залежить від розвитку її смислової чуттєвості, під якою слід розуміти рефлексію сенсорно-перцептивних продуктів під кутом їх смислової доцільності й значущості для себе та для людини загалом.

У розробленій А. Агафоновим смислової теорії свідомості «психіка як ідеально призначена еволюцією система пізнання установа на організмі, а свідомість як багатофункціональний апарат розуміння працює на пам'яті, якщо останню розглядати в аспекті збереження інформації». На його думку «свідомість завжди працює в актуальному режимі (на лінії плинного теперішнього). Відповідно, зміст свідомості – це зміст свідомості «тут і тепер», а «структуру тексту свідомості утворюють пізнавальні контури: афектний,

сенсорно-перцептивний, контур уявлення, мисленнєвий контур і рефлексивний контур» [1, с. 14]. З цього можна зробити висновок, що ступінь розвитку свідомості залежить від розвитку афективної та пізнавальної сфер людини, а також від її здатності до якісної рефлексії на основі певного смислу.

У теорії К. Юнга розвиток свідомості залежить від розвитку психіки. Він пояснює: «Являючись носієм свідомості, індивід як такий не утворює психіку за своїм бажанням, навпаки, вона його формує, поступово пробуджуючи його свідомість у період дитинства» [10, с. 321].

В емпірично-інтроспективній концепції психіки [11, с. 114] свідомість відображає сприйняття людиною того, що відбувається у її власній думці. А її розвиток залежить від досвіду.

У фрейдівській концепції психіки свідомість виявляється фактично на двох рівнях – «Я» і «НАД-Я». Виходячи зі змісту, який З. Фрейд уміщує в поняття «Я», виходить, що це «Я» становить перший (нижчий) рівень свідомості, котрий постійно протистоїть «ВОНО», пригнічуючи сексуальні потяги. «НАД-Я» є другим, вищим, ніж «Я», рівнем свідомості, оскільки слугує носієм моральних стандартів і норм [8].

Разом з цим С. Гроф у своїй трансперсональній концепції психіки доводить, що у свідомості людини не існує чітких меж і обмежень. На його думку, свідомість є звичайним досвідом, за межами якого у людській психіці перебувають чотири сфери: 1) сенсорний бар'єр, який дає змогу емпірично, тобто через досвід, увійти до сфери несвідомого; 2) індивідуальне несвідоме; 3) рівень народження і смерті (перинатальні матриці); 4) трансперсональна сфера [6].

В іншій – трансперсонально-динамічній концепції психіки психіатра Р. Ассаджіолі – свідомість людини охоплює два рівні із семи. Це, за класифікацією Р. Ассаджіолі, четвертий рівень – поле свідомості, яке виявляється як безперервний потік відчуттів, образів, думок, почуттів, бажань, доступних свідомому аналізу, та п'ятий рівень – свідоме особисте «Я» – центр свідомості особистості, котрий зникає, коли людина засинає, перебуває під наркозом [2]. Проте, яким чином ці два рівні свідомості розвиваються, не розкрито.

У матеріалістичній концепції розвитку свідомості цілком залежить від розвитку нервової системи

людини, її мозку.

Отже, у різних концепціях і теоріях процес розвитку свідомості людини розкривається по-різному, іноді досить спрощено, більшою мірою як твердження чи розуміння автора, але відсутні пояснення, внаслідок чого вона (свідомість) виникає, посередництвом чого розвивається, наповнюється змістом, які засоби психіки задіяні в цьому процесі і под.?

Тому мета статті полягає у розкритті процесу й засобів розвитку свідомості людини на засадах енергетичної концепції психіки і психічного.

Матеріали і методи. Для розкриття процесу розвитку свідомості людини (свідомого рівня людської психіки) ми використали методи аналізу, синтезу, порівняння, абстрагування, узагальнення й групування наявних знань про людину, її психіку (на принципах енергетичної концепції психіки і психічного), яка функціонує як єдиний комплекс, що охоплює несвідомий, підсвідомий, свідомий і надсвідомий рівні.

Ми виходимо з того, що “за сутністю і змістом психіка людини являє собою відносно самостійне індивідуальне холографічне інформаційно-енергетичне утворення зі своїм пси-кодом, яке утримує інформацію про минуле, теперішнє і майбутнє суб’єкта психіки, його внутрішній і зовнішній світ, а також відображає їх значущість для нього” [3, с. 69]. Іншими словами, людська психіка утримує психічне (психоенергію), тобто інформацію та її значущість про минуле (завдяки несвідомому рівню), теперішнє (завдяки свідомому рівню) і майбутнє (завдяки надсвідомому рівню) [11, с. 130-134].

Слід зауважити, що у психіці, як і у Всесвіті й часі, кожне психічне існує у вигляді мобільного пластику незалежної психоенергії. Тому ми його поділяємо на внутрішнє і зовнішнє психічне. Внутрішнє психічне належить психіці конкретної людини, зовнішнє психічне – знаходиться поза людиною. Разом з цим різне психічне має психоенергію з певною величиною позитивного чи негативного потенціалу.

Важливим є те, що власне базова пси-програма надсвідомого, яка є витвором і функцією Життя у Всесвіті [11, с. 133-134], вже в переднатальний і пренатальний періоди забезпечує взаємодію внутрішнього психічного, що сформували пси-програми несвідомого [11, с. 130-131], зі зовнішнім психічним. Такі пси-програми на надсвідомому рівні людської психіки задані попередньо логікою Життя Всесвіту, на несвідомому – життям попередніх поколінь.

Зазначимо, що на підсвідомому і свідомому [5] рівнях пси-програми формуються з моменту народження і до кінця життя людини.

Результати та їх обговорення. Результати нашого дослідження свідчать, що в переднатальний і пренатальний періоди розвитку дитини починають функціонувати базові пси-програми надсвідомого і несвідомого (загальнолюдського, расового, етнічного, національного, родового і родинного). Вірніше базова пси-програма надсвідомого “запускає” пси-програми несвідомого. А вже з моменту народження дитини базова пси-програма надсвідомого забезпечує активну взаємодію внутрішнього психічного, котре сформували пси-програми несвідомого, із зовнішнім психічним [11, с. 133-134], що слід вважати початком розвитку в індивіда

свідомості, вірніше початкової свідомості (рис. 1).

З появою дитини на світ у неї з’являються первинні потреби (внутрішнє психічне). Це потреби в їжі, теплі, опорожненні, комфорті. Дитина через переживання і відчуття надає їм певну значущість. Власне з цих пір, тобто з часу надання їм значущості, дитина, по-перше, починає усвідомлювати, що вона хоче їсти, саму їжу, тепло, холод, процес опорожнення, тіло і дію на нього сечі, яка викликає печію, підгузники, пеленання, положення тіла, світло, темряву, звуки, незручність та ін. По-друге, у цей період разом з початком розвитку відчуттів, сприйняття, емоцій та іншого також починають розвиватися пам’ять, елементарне мислення, оскільки дитина здійснює елементарні операції аналізу, синтезу, абстрагування, порівняння умов існування (тепло-холод, світло-темрява, ніжність-грубість, задоволення-незадоволення, комфорт-дискомфорт, їх поєднання та ін.). По-третє, ці потреби трансформуються у фіксовані установки, а саме бути ситим (отримати їжу), бути в теплі, усунути печію тіла, лежати в зручній позі, відчувати задоволення від опорожнення, одним словом, відчувати комфорт свого буття, а також дають поштовх формуванню первинних пси-програм – елементарних та найпростіших, які спрямовані на діяльність психіки щодо задоволення потреб організму в їжі, теплі, опорожненні, комфорті. Отже, з цього часу починають формуватися пси-програми усвідомлення, тобто починає формуватися низький рівень свідомості (див. рис.1).

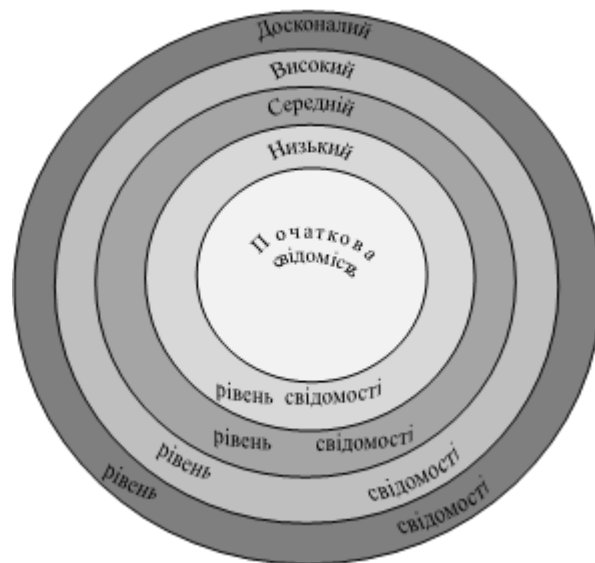

Рис. 1. Рівні свідомості людської психіки

Усвідомити будь-який предмет, явище чи зв’язок, зовнішній світ і себе в ньому означає: по-перше, сприйняти зовнішнє психічне і розшифрувати його інформацію та зафіксувати її на свідомому рівні психіки як внутрішнє психічне; по-друге, надати їй певний ступінь значущості (оцінити важливість, потрібність, значення для життєдіяльності людей і своєї та ін.); по-третє включити в наявні пси-програми чи виробити на їх основі нові. Здійснюється це так: психоенергія зовнішнього психічного, потрапляючи у внутрішнє психічне (психіку дитини), взаємодіє з його психоенергією (інформацією та значущістю). За допомогою відповідних пси-програм інформація, закладена як у зовнішньому,

так і внутрішньому психічному, ніби зіштовхується. Далі тут здійснюються псі-операції, які становлять собою процес взаємодії різного (зовнішнього і внутрішнього чи різного внутрішньо-внутрішнього) психічного, в результаті чого відбувається перетворення психоенергетичного потенціалу, виявлення змісту інформації та її значущості, або/і зміна змісту інформації та її значущості, тобто утворення нового психічного.

Власне завдяки псі-операціям [4] дитина починає здійснювати елементарні операції та використовувати форми мислення, внаслідок чого відбувається збільшення психоенергетичного потенціалу внутрішнього психічного (інформації, тобто знань і відомостей про предмети та явища, зв'язки і відношення між ними, про себе і своє ставлення до них, а також енергетичної потужності, тобто її значущості, котра пов'язана з пізнавальною, емоційною та мотиваційно-вольовою сферами). Процесуально це відбувається так: психоенергія зовнішнього психічного, потрапляючи у внутрішнє психічне, взаємодіє з його психоенергією (інформацією та ступенем значущості), або відбувається вплив внутрішнього психічного на внутрішнє психічне, яке має місце у процесі мислення. Мислячи, дитина створює нове внутрішнє психічне (образи іграшок, дій з ними, псі-програми поведінки, ігор, взаємодії з матір'ю, батьком, сестричками, братиками тощо).

Таким чином в дитини формуються поняття, уявлення, думки; створюються образи, схеми або знакові системи, а також здійснюються дії, вчинки, поведінка, діяльність (гра).

Логіка розвитку свідомості така: спочатку в дитини для задоволення первинних потреб створюються примітивні псі-програми, згодом – елементарні псі-програми, потім найпростіші псі-програми свідомості. Відтак, завдяки появі сенсів життєдіяльності, формується низький рівень свідомості, який спочатку (під час переходу від початкової свідомості) представлений передпростими псі-програмами, а потім – підпростими псі-програмами. Внаслідок розширення й ускладнення сенсів життєдіяльності у дитини починають з'являтися прості псі-програми, котрими завершується формування низького рівня її свідомості (див. рис.1).

У молодшому шкільному віці починають формуватися передускладнені псі-програми, у середньому шкільному віці – ускладнені псі-програми, в юності (в студентські роки) – ускладнені та передскладні псі-програми. Отже, свідомість людини досягає верхнього прошарку середнього рівня розвитку свідомості.

Розширюючи межі внутрішнього психічного, дитина розширює можливості своєї свідомості. Нове психічне потребує нових псі-програм, тому людина формує їх, удосконалює, ускладнює. Так розвивається свідомість людини.

З часом фахова діяльність, сімейне життя, суспільна, громадська і політична діяльність, необхідність самореалізуватися потребують складних і переднайскладніших псі-програм. Це означає, що свідомість досягла високого рівня розвитку. Усяке проникнення психічного в інше психічне зумовлює зміну їхньої психоенергії й енергетичної потужності (ступеня значущості).

Людина усвідомлює не лише об'єкти, їхні властивості та зв'язки, а й їхню значущість для себе,

суспільства, що створює умови для перебудови й удосконалення псі-програм, котрі забезпечують розгортання цілеспрямованої діяльності.

Особистість (зокрема дитина) як соціальна істота постійно перебуває серед людей, під впливом соціальної дійсності й відносин, що склалися в сім'ї, етнічних, релігійних та інших спільнотах суспільства. Тобто вона перебуває під постійним тиском великого психоенергетичного потенціалу зовнішнього психічного, яке чинить на неї як позитивний, так і негативний вплив.

Для здійснення будь-якої діяльності людина спершу формує її псі-програму, тобто забезпечується попередня побудова дій та передбачення їхніх наслідків, контроль поведінки й керування нею. Псі-програма виокремлює предмет чи явище, на котрі безпосередньо спрямовано ту чи іншу дію, повинна розкрити їх зміст, а також розробити варіанти дій з ними і вибрати найдоцільніший. В основу цього покладено процеси об'єктивації–розоб'єктивації, за допомогою яких відбувається взаємодія зовнішнього психічного (об'єкта) із внутрішнім психічним особистості. За цей період псі-програма опрацьовує отриману психоенергію і виробляє гіпотезу, на основі чого перебудовується для перевірки такої гіпотези. Далі псі-програма здійснює оцінку виконаної діяльності й досягнутого результату.

Досконалий рівень розвитку свідомості у людини є, якщо вона здатна формувати якісні “Я-псі-програми”, псі-програми поведінки і діяльності, вчасно переформувувати їх, удосконалювати.

Виконуючи складну діяльність, людина буде десятки тимчасових і ситуативних псі-програм, а згодом або руйнує їх, або перебудовує, або вдосконалює.

Розвиток свідомості – це постійне нарощування її внутрішньої псі-енергії, тобто інформації та енергетичної потужності (значущості), що виявляється як збільшення кількості й ускладнення псі-програм, які необхідні людині, щоб забезпечити функціонування, життєдіяльність у суспільстві. Збільшення кількості інформації (знань про навколишній світ, предмети і явища та зв'язки між ними), а також її значущості (енергетичної потужності) відбувається внаслідок взаємодії зовнішньо-внутрішнього і внутрішньо-внутрішнього психічного за рахунок постійного збільшення й ускладнення псі-програм свідомості.

Свідомість розробляє різні псі-програми: дій, учинків, діяльності, досягнення мети, втілення ідей, подолання перешкод тощо. Фактично вона перекодує їх у психічне з певним психоенергетичним потенціалом і репрезентує іншим рівням психіки, тобто ця психоенергія поширюється на всіх рівнях психіки, де відбувається своєрідний аналіз її змісту (інформації). Внаслідок цього “запускається” чи “не запускається” певне психічне з того чи іншого рівня (рівнів). За активізації психоенергії психічного будь-якого рівня психіки відбувається збільшення чи зменшення кількості інформації й енергетичної потужності того психічного, що закладене у псі-програмі (на основі думки, ідеї, установки, мети, образу уяви, віри тощо). Це можливо через своєрідне розшифрування псі-коду, закладеного в кожному психічному, та через підпорядкований код психоенергії всієї психіки.

На основі отриманих нових знань про предмети і

явища, зв'язки між ними, умови та інше свідомість людини перебудовує свої псі-програми, вдосконалюючи їх, або руйнує зовсім. Людина постійно формує псі-програми поведінки та діяльності. Коли ж вона цього не робить, то розвиток свідомості призупиняється. Що складніші псі-програми формує людина, то вищий рівень її свідомості. Псі-програми свідомості задають параметри, напрями і потрібні результати життєдіяльності. Після досягнення бажаних результатів псі-програма може стати непотрібною. У випадку отримання низьких або не тих результатів псі-програма може перетворюватися.

Висновки. Таким чином, процес розвитку свідомості людини відбувається внаслідок виникнення початкової свідомості на основі взаємодії базової псі-

програми надсвідомого з внутрішнім психічним, що сформували псі-програми несвідомого дитини, і зовнішнім психічним. Далі розвиток свідомості людини відбувається на основі взаємодії внутрішнього психічного із зовнішнім психічним і внутрішнього психічного із наявним іншим внутрішнім психічним. Спочатку в дитини для задоволення первинних потреб створюються примітивні псі-програми, згодом – елементарні псі-програми, потім найпростіші псі-програми свідомості. Завдяки появі псі-програм життєдіяльності, формується низький рівень свідомості, потім – середній, згодом – високий, відтак – досконалий. Що складніші псі-програми формує людина, то вищий рівень її свідомості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агафонов А.Ю. Основы смысловой теории сознания / А.Ю. Агафонов. – СПб. : Издательство “Речь”, 2003. – 296 с.
2. Ассаджиоли Р. Психосинтез: Принципы и техники / Роберто Ассаджиоли; Пер. с англ. – М. : Психотерапия, 2008. – 384 с.
3. Варій М.Й. Психіка людини у психоенергетичній концепції / М.Й. Варій // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, V(54), Issue: 126, 2017. – С. 65–71.
4. Варій М.Й. Псі-програми – знаряддя утворень і перетворень у психіці людини / М.Й. Варій // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, V(62), Issue: 142, 2017. – С. 77–81.
5. Варій М.Й. Сутність свідомості людини та основи її функціонування в психоенергетичній концепції / М.Й. Варій // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, VI (72), Issue: 174, 2018. – С. 67–70.
6. Грофф С. За пределами мозга: рождение, смерть, трансценденция в психотерапии / С. Грофф. – М. : Соцветие, 1992. – 336 с.
7. Мамардашвілі Мераб. Парадоксы сознания / Мераб Мамардашвілі // Тайны сознания и бессознательного: Хрестоматия. – Мн. : Харвест, 1998. – С. 12–30.
8. Фрейд З. “Я” и “Оно”: Сборник / З. Фрейд; Пер. с нем. – СПб. : Издательский Дом “Азбука-классика”, 2007. – 288 с.
9. Хант Г.Т. О природе сознания: с когнитивной, феноменологической и трансперсональной точек зрения / Г.Т. Хант; пер. с англ. А. Киселева. – М. : ООО “Издательство АСТ”, 2004. – 555 с.
10. Юнг К.-Г. Психика: структура и динамика / К.-Г. Юнг; пер. А.А. Спектор. – М. : АСТ; Мн. : Харвест, 2005. – 416 с.
11. Varii Myron. The human psyche: psychic and energetic approach / Myron Varii // Development trends in pedagogical and psychological sciences: the experience of countries of Eastern Europe and prospects of Ukraine: monograph / edited by authors. – 1st ed. – Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2018. – P. 111–139.

REFERENCES

1. Agafonov A.Yu. Fundamentals of the Semantic Theory of Consciousness / A.Yu. Agafonov. – St. Petersburg : Publishing house “Rech”, 2003. – 296 p.
2. Assagioli R. Psychosynthesis : A Manual of Principles and Techniques / Roberto Assagioli; Transl. from English. – M. : Psychotherapy, 2008. – 384 p.
3. Varyi M.Y. Human psyche in psychoenergetic concept / M.Y. Varyi // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, V(54), Issue: 126, 2017. – С. 65–71.
4. Varyi M.Y. Psi-programmes – a tool of the human psyche functioning / M.Y. Varyi // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, V(62), Issue: 142, 2017. – С. 77–81.
5. Varii M.Y. The essence of human consciousness and the basis of its functioning in the Psychic and Energetic Conception / M.Y. Varii // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, VI (72), Issue: 174, 2018. – P. 67-70..
6. Grof S. Beyond the Brain: Birth, Death and Transcendence in Psychotherapy / S. Grof. – М. : Sotsvetiye, 1992. – 336 p.
7. Mamardashvili Merab. Paradoxes of Consciousness / Merab Mamardashvili // Secrets of consciousness and of unconscious: chrestomathy. – Minsk: Harvest, 1988. – P. 12–30.
8. Freud S. The Ego and the Id : Collection / S. Freud; Transl. from German. – St. Petesburg : Publishing House “Azbukaklassika.”, 2007. – 288 p.
9. Hunt H.T. On the Nature of Consciousness : Cognitive, Phenomenological, and Transpersonal Perspectives / H.T. Hunt; transl. from English by A. Kiseleva. – М. : LLC “Publishing house AST”, 2004. – 555 p.
10. Jung C.G. The structure and dynamics of the psyche / C.G. Jung; transl. by A.A. Spector. – М. : AST; Minsk : Harvest, 2005. – 416 p.

Process of Development of Human Consciousness

M. Y. Varii

Abstract. The process of human consciousness development – from the initial consciousness to the perfect level is examined in the article. The initial consciousness arises as a result of the interaction of the basic psy-program of the superconscious with the internal mental, formed due to the psy-programs of the child unconscious, and the external mental. It happens processally as follows: the psychic energy of the external mental, getting into the inner mental, interacts with its psychic energy (the information and degree of significance). Initially, the primitive psy-programs are created to satisfy the child primary needs, then elementary psy-programs, and then the simplest psy-programs of consciousness. Further, the low level of consciousness in the person is formed due to the emergence of meaning of life, then – the middle, then – the high, therefore – the perfect one.

Key words: consciousness, psy-programs, the initial level of consciousness, the low level of consciousness, the average level of consciousness, the high level of consciousness, the perfect level of consciousness.